

AYDINLATMA KONULARI ve YABANCI FİRMALAR *

Şazi SİREL

IDMMA

Bu yazıda, aydınlatma konularıyla yakından bildiğim birtakım gerçeklere dayanarak, aydınlatma ile ilgili bazı konular ile yabancı firmaların belirli özellikleri arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışacağım, öyle sanıyorum ki, önce, birbirinden oldukça uzak bu iki kavramı, yani «aydınlatma» ve «yabancı firma» kavramlarını, bu yazının bakış alanı içindeki özel görüşleriyle, konuyla ilgili özel ama gerçek yanlarıyla tanıtmak gerekiyor.

YABANCI FİRMA

Yabancı firmayı, özelliği yalnızca «yabancı = ülke dışından gelmiş» olmak olan bir nesne gibi düşünmemek gerekir. Yabancı firmanın önde gelen, en önemli özelliklerinden biri «büyük firma» olmasıdır. Bir anda aklımıza gelen sekiz on yabancı firmayı düşünürsek, bunların, ülke içi ölçülerimizle kolay kavrayamayacağımız dev kuruluşlar olduklarını görürüz. En az 20-30 ülkedeki temsilcilikleri, montaj atö-

(*) Mimarlık., S. 72/1.

görüşler

yeleri, bakım servisleri, fabrikaları, bölgesel yönetim büroları, depoları, satış yerleri, bakım servisleri vb. kuruluşlarıyla ulusal sınırları aşmış yer yüzüne yayılmış olmaları; adlarının bütün dünyada hattâ bazı ufak ülkelerin adlarından da daha iyi bilinmesi ve normal ülke ölçülerine sığmayan maddesel varlıkları ve ekonomik güçleri bu İRÎ firmaların özelliklerinden bazılarıdır.

Batı dünyasının bu DEV kuruluşlarının ekonomik, yapısal, sosyal vb. açılardan kuramsal bir analiz ve eleştirisini yapmak, açıktır ki, bu yazının ne amacıdır, ne de sınırları içine girebilir. Burda, denemeyi düşündüğüm, bu tür dev firmalar arasında endüstri ürünleri üretenlerinin bazı özelliklerini dıştan ve uzaktan değil, içinden gördüğüm, tanıdığım ve anladığım şekliyle açıklamaya çalışmaktır.

Endüstri ürünleri üretici dev firma, herşeyden önce, sağlam bir organizmanın özelliklerini göstermek zorundadır. Denebilir ki varlığı buna bağlıdır. Belki de, büyük oranda, varlığı bundan ötürüdür. Üretici dev firma çok ağır ve düzenli bir gelişme gösterir. Gelişme hızı ölçülü ve hesaplıdır. Batı Avrupanın karakteristikleri (frekans, genlik vb.) yakın Doğu Bölümü Genel Müdürü özel bir konuşmada şöyle demişti : «Firmamıza her yıl belirli sayıda idareci, memur ve işçi alınır. Ama hiçbir zaman hiçbir kimse işinden çıkarılmamıştır. Çünkü, üretim hızımız dalgalanma göstermez. Bunun için *her tedbir alınmıştır*».

Üretici dev firmalarda çalışanların her türlü garantileri ve pek çok olanakları vardır ve itibarları yerindedir. Firmaca verilen kimlik kartları, sınırlarda pasaporttan, otellerde resmi kimlik kartlarından daha geçerlidir. Bu dev kuruluşların özel hastaneleri, özel eğlence yerleri, özel çarşıları, hattâ özel ulaşım ve haberleşme ağı, özel sigorta, banka ve yardımlaşma örgütleri çalışanlara ve ailelerine büyük ve önemli olanaklar ve yararlar sağlar. Üretici dev firmalarda çalışanlar büyük bir güvenlik içindedirler ve dev firma, yüzbinlerce kişinin iş ve gelecek güvenliğiyle ilgili bir sorumluluğun bilinci içinde, bunun sürekliliği için her tedbiri almıştır.

Alınan tedbirlerden ikisi, bu yazının konusu bakımından ilginçtir. Bunlardan biri «stok», öteki «denetimli araştırma» dır. Bu iki tedbir ve sonuçları üzerinde durmak gerekir.

STOK

Üretim hızının dalgalanmaması, birim zaman içinde üretilen ürünün, ya da bu üretimdeki artışın, peş peşe artma ve eksilme (bir öncekine göre eksilme) göstermemesi demektir, önemli olan eksilmedir. Çünkü, üretimde eksilme, ya boş kalan işçiye karşılıksız para ödeme ya da işçi çıkarma sonucunu doğurur, öte yandan, belirli endüstri ürünlerine duyulan gereksinme, mevsimlerle ve yıllarla devrimsel olan ve olmayan değişimler göstermekte ve bu değişimler düzensiz dalgalanmalar şeklinde belirmektedir.

Bir yanda dalgalanan istek, öte yanda dalgalanmaması istenen üretim, arada bir tamponu, yani oldukça önemli bir işlenmiş ve yarı işlenmiş mal stokunu gerektirmektedir. Tam ya'da yan işlenmiş bu zorunlu mal stokunun niceliği ve niteli-

ği istek dalgalanmasının karakteristikleri (frekans, genlik vb.) yanısıra daha birçok faktörün etkisine göre büyük bir titizlik ve dikkatle hesaplanmaktadır.

Endüstri ürünleri üretici dev firmalarda, açıklanması yasaklanmış bilgiler grubundan biri de, bu stoklarla ilgili olanlardır. Derinlemesine hesaplar ve uzun görgüle-re dayanan kararlarla değişik yerlere (çoğu zaman değişik ülkelere) dağıtılmış olan bu stoklardan genellikle hiç söz edilmez ve varlıkları olabildiğince gizlenir. Dolaylı yollarla elde edilen çeşitli bilgilerden birbirlerini doğrular gibi görünenler, bu stoklardan konumuzla ilgili alanlarının, altı-yedi yıllık bir gereksinmeyi (doğal-dır ki batı dünyası ölçüsünde bir gereksinmeyi) karşılayacak nicelikte olduğu yo-lundaki tahminleri haklı çıkarmaktadır.

Özetlenecek olursa, ufak dalgaları değil, büyük fırtınaları bile umursamayan dev gemi görüntüsünü sürdürebilmek, üretici dev firmaların, çok değişik oranlarda yarı işlenmiş ve tam işlenmiş önemli mal stokları bulundurmalarına büyük ölçü-de bağlıdır ve bu, üretici dev firmanın varlığının bir bakıma hem nedeni hem sonucu olan bir zorunluktur.

DENETİMLİ ARAŞTIRMA

Yukarda sözü geçen ikinci tedbir «denetimli araştırma» bir başka deyişle, araştırmanın denetim ve güdümüdür. Endüstri ürünleri üretici dev firmaların geniş ve güçlü laboratuvarlarında, çoğu, çalıştığı firmaca yetiştirilmiş ve kendini «endüstri-ye adanmış» değerli bilim adamları çalışır. Bu laboratuvarlar, firmanın uzağı gören gözleri, doğrultu belirleyen ve yol açan en değerli organlarıdır. Bu laboratuvarlar da çalışan bilim adamları, çalışmalarının ve bu çalışmaların sonuçlarının yüzbinler ce kişinin iş ve gelecek güvenliğiyle ilgili olduğunun bilinci içindedirler. Bu ne-denle, laboratuvarlardaki çalışmalar «başboş bilimsel» çalışmalar olmayıp, belirli amaçları olan düzenli, planlı, programlı ve bundan ötürü doğrultulu ve sınırlı çalışmalardır.

Üretici dev firma laboratuvarlarında doğrultulu ve sınırlı çalışmalar, doğrultulu ve sınırlı araştırmalar zorunludur. Örneğin, yarı işlenmiş bir maldan dört yıllık stok varken, bunun kullanılacağı son üründe köklü bir değişiklik yapma olasılığı bulunan bir araştırmanın öne alınmasının bir anlamı yoktur. Bir organizmanın kendi zaranna çalışması düşünülemez. Stoklar ve laboratuvar çalışmaları arasındaki karşılıklı ilişki bu bakımdan çok önemlidir. Hattâ, o denli" önemlidir ki, aynı alanda çalışan değişik firmalar birçok konularda birbirlerinin karşısında da olsalar, bu konuda zorunlu bir dayanışma içindedirler. Büyük ölçüdeki çıkarları bunu gerektirmektedir. Gerçekte, bugün, üretici dev firmalar arasındaki yarışçılık da, pazarlama ile ilgili birkaç konunun içinde kalmaktadır. Bunun dışında, başı içinde bir-likte yaşar durumda oldukları çok iyi bilinen bir gerçektir.

STOK - ARAŞTIRMA İLİŞKİSİ

Stok-laboratuvar ilişkisi zorunlu fakat rahatsız bir ilişkidir. Diyelim ki, flüonşıl lamba yapımında kullanılan belirli bir flüonşıl toz kanşımından altı yıllık stok

görüşler

vardır ve bu karışıma giren flüorışıl maddelerden birinin yerini alacak, ışıksal etkinlik ve renksel verim açısından daha iyi ve daha da ucuz yeni bir flüorışıl madde bulunmuştur. Bu durumda ne olacaktır? Yeni karışımla yapılacak lambalar piyasaya altı yıl sonra mı çıkarılacaktır? Ya da diyelim ki, hastanelerde kullanılan ışırlı birçok tanılama (teşhis) ve fizik otama (fizik tedavi) aygıtlarında kullanılan ışıycılarda önemli bir buluş gerçekleştirilmiştir. Hastaların bundan yararlanmalarının yıllarca ronraya bırakılması rahatça düşünülebilir mi? Bu örnekler çoğaltılabilir ve «dev firma-stok-bilimsel ve teknik ilerleme» arasındaki değişik çelişkiler daha ayrıntılı ve daha düzenli bir şekilde incelenebilirse de, hayal ürünü olmayan yukardaki iki örnek, bir çıkmazı, çelişik bir durumu yeterince belirtmektedir.

Bunun yanısıra^ stok-laboratuvar ilişkisini daha da rahatsız duruma getiren başka etkenler de vardır. Firmalar arası ilişkilerdeki gerginlikler, uzak firmalar, ulusal laboratuvarlar ve üniversite laboratuvarları, ani buluşlar vb. gibi.

ÇIKIŞ YOLU

Bu çıkmazın, kendi kapalı dizgesi dışına çıkıldığında, bir çıkış yolu vardır: Geri bırakılmış ülkeler. Problemin çözümü açıktır. Teknik açıdan aşılmış stoklar, geri bırakılmış ülkelere satılarak stok-laboratuvar ilişkisi daha az rahatsız edici duruma getirilebilir. Problemin çözümü böyledir. Ve doğaldır ki bu çözüm, bazı koşulların sürekliliğinin sağlanmasını, bunun için de bazı tedbirlerin alınması zorunluluğunu birlikte getirir.

Teknik açıdan aşılmış endüstri ürünleri stoklarının, geri bırakılmış ülkelere «uygun» şartlarla satılabilmesi, bu ülkelerde konuyla ilgili alanda genel bir bilgisizliğin ve özellikle de bu alanda teknik bilgisizliğin varlığına büyük oranda bağlıdır. Bundan ötürü, üretici dev firmalarca alınacak tedbirlerin başında, bu bilgisizliğin sürdürülmesi ile ilgili, dolaylı ve dolaysız tedbirler gelir. Bir alanda bilgisizliğin sürdürülmesi, başka bir deyişle, bilgi düzeyinin belirli bir çizginin altında tutulması çabası, doğaldır ki, ancak belirli oranlarda ve belirli süreler için başarılı olabilir. Bu bakımdan, birinciyi tamamlayan çok önemli ve büyük oranda etkili ikinci tedbir, söz konusu alandaki bilgilenmeyi denetim altında tutmaktır. Bu denetimin, özellikle, bilginin sınırlan ve niteliğiyle ilgili olması gerektiği açıktır.

Özetlenecek olurca, üretici dev firmalar, varlıklarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmek için bulundurmaları zorunda oldukları yarı ya da tam işlenmiş mal stoklarından, bilimsel ve teknik ilerlemenin denetimleri dışına kaçan sonuçları ile aşılmış olanlarını, geri bırakılmış ülkelere satmak ve bu olanağı kaybetmemek için de, bu ülkelerin, kendi ülkeleriyle aralanndaki uygarlık açığının (en azından kendi alanlarında) kapanmaması için tedbirler almak zorundadırlar. Var olan bilgi eksikliğini sürdürmeye ve bu olanaklı olmadığı zaman ve yerde, edinilecek bilginin, hiç olmazsa niteliğini denetim altında bulundurmaya dönük tedbirler, söz konusu tedbirlerin başta gelesnlerindedir.

Bu tür tedbirlerin uygulanmasının, olabildiğince örtülü, zor sezinelebilir, gerektiğinde çeşitli inandırıcı yorumlarla kolaylıkla savunulabilir, ayrıca da zorunlu ve kaçınılmaz gibi gösterilebilir olması gerekir. Uygulama da bunun böyle olduğu-

görüşler

nu göstermektedir. Uygulamayla ilgili pek çok örnek verilebilir. Bunlar genel olarak, geri ülkelerin idarecilerini yerli teknik elemanların yetersizliğine inandırmak, bu idarecilere türlü olanaklar sağlamak, önemli teknik konuların etüd ve projelerini türlü yollarla alarak ,yerli teknik elemanlarda mesleki ve teknik bilgi ve görgü birikimini önlemek, yerli teknik elemanları «iyice» ücretlerle ikinci derecedeki işlerde kullanarak bir üst teknik gücün basit uygulayıcısı şeklinde biçimlendirmek ve şartlandırmak, yani özetle, geri ülkenin teknik gücünü ezmek, yok etmek, ya da bunun olanaklı olmadığı oranlarda, bu gücü olabildiğince kendi kanadı altına almaya dönük çabalardır.

Bu sinsi çabalara tipik ve bir derecede de önemli bir örnek olarak «ücretsiz hizmet», ya da bunun özel bir şekli olan ve özellikle, üretimleri projelendirme konusu'olabilen üretici firmalarca uygulanan «ücretsiz proje» oyunu gösterilebilir. Gerçekten, en hafif deyişle bir «oyun» olan ücretsiz hizmetin, gerçekte ne anlama geldiğini ve ne amaçla öne sürüldüğünü, derinlemesine düşünmek gerekir. Dürüstlüğü ve hizmet-ücret ilişkileriyle ilgili hesaplar konusundaki titizliği ile tanınmış, oldukça ünlü, İsviçreli bir iş adamının aşağıdaki sözü, ücretsiz hizmetin oldukça iyi bir tanımını vermektedir. Bugün yaşıyorsa doksan yaşında olması gereken İsviçreli bu iş adamı meslektaşımıza göre, «ücretsiz hizmetin bir tek anlamı vardır. O da, bu hizmet karşılığında alınması düşünülen ücretin (ya da elde edinilmesi düşünülen yarar ve çıkarların) açıklanamayacak nitelik ve nicelikte olmasıdır. Bu böyle olmadıkça, herşeyin para hesabına dökülebilmesi gerekir. Bu, matematik bir zorunluktur. Ve her hizmetin de para hesabına dökülmesi gerekir. Bu da, iş dürüstlüğü'nün minimum şartıdır.»

Özellikle geri bırakılmış ülkelerde, bazı alanlardaki doğal bilgi eksikliği, ya da idarecilerin böyle bir eksikliğe inandırılmaları, ücretsiz hizmetin ilginç bir örneği olan ücretsiz proje tekliflerinin benimsenmesini kolaylaştırmaktadır. Bunun somut bir örneği, yazının başlarında söz konusu edilen, teknik açıdan aşılmış, eskimiş, hastane aygıtlarının, biri orta Avrupanın öteki batı Avrupanın, iki dev üretici firmasının işbirliği ile ufak Afrika ülkelerine, bu aygıtların en son modellerinden de daha pahalıya, satılması olayıdır. Bunun için, ülkemizde de çok iyi tanınan bu iki dev firma 1962-1963 yıllarında bu ülkelere «ihtiyaçları olan» hastane yapılarının bütün projelerini (mimarî, statik, tesisat vb.) ve ihale dosyalarını ücretsiz olarak hazırlamayı teklif etmişler, bu önemli proje işlerinin⁽¹⁾ ve inşaatların kontrolünün bu ülkelerin teknik gücünü aşan bir iş olduğunu ileri sürerek tekliflerini o ülke yöneticilerine kabul ettirmişler ve böylece her iki firma da stoklarıyla ilgili oldukça rahatsız bir durumdan, ayrıca da olağanüstü kârlar sağlayarak, kurtulmuşlardır. Bu yazının yine aynı bölümünde sözü geçen» teknik bakımdan aşılmış flüorişil toz karışımlarını ise Türkiye yıllardan beri kullanmaktadır. Bu karışımda yapılan flüorişil lambalar 1965 yılında Avrupa piyasasından büsbütün kalkmış, lamba kataloglarında üzerleri kara baskıyla kapatılmıştır. Bu çoktan aşılmış flüorişil lambaların Türkiyede halâ kullanılması bir «ücretsiz proje» konusu olmayıp, bir tekinsel anlaşma konusudur. Çünkü, Türkiye bazı alanlarda ücretsiz proje aşamasına

(1) Bu projeler, bu dev firmaların proje bürolarında çalışan ve içlerinde çok sayıda Türk mimar ve mühendislerinin **de bulunduğu** geri bırakılmış ülkelerin teknik elemanlarının büyük katkısıyla hazırlanmıştır.

görüşler

daha yeni gelmiştir. Bugüne dek bu nitelikteki projelere ülkemiz ayrıca akıl almaz ücretler de ödemiştir ve halâ da ödemektedir.

Yabancı firma konusunda yukardaki belirmelerden sonra, şimdi de, aydınlatma konusunu bugünkü konumuyla ele alıp yakından inceleyelim.

AYDINLATMA

Yakından bakıldığında, tıpkı, yabancı firmaların gerçek niteliklerinin, bu firmaların «yabancı» olmaları yanısıra ve özellikle, «dev» kuruluşlar olmalarıyla ilgili bulunması gibi, aydınlatma konusunun da, uzaktan fark edilmeyen bir başka görünüşü ortaya çıkar. Günümüzde aydınlatma, havanın kararmasıyla beliren birtakım rahatsızlıklardan ve olanaksızlıklardan kurtulmak için, ötede beride rasgele ışık yakarak, bu rahatsızlık ve olanaksızlıkların nedenini yok etmeye çalışmanın, daha kısa bir deyişle, karanlıkla mücadelenin çok ötesinde bir anlam kazanmıştır. Günümüzdeki anlamıyla aydınlatma, doğal ve yapay aydınlığın, insanların çeşitli gereksinmelerine en uygun biçim ve duruma getirilmesi işidir. Aydınlatmadan amaç, karanlığı yenmek yok etmek değil aydınlığı en bilinçli bir şekilde denetim altına almak ve insanlara en yararlı olacak biçimde kullanmaktır.

Biraz daha ayrıntılı bir tanımıyla bugün aydınlatma, çeşitli gereksinmelerin biçimlendirdiği değişik yapı cinsleri ve bunların çeşitli bölümlerindeki türlü insan davranış ve eylemlerinden ayrı ayrı her biri için gerekli görsel konforu sağlayacak aydınlık düzenini en rasyonel bir biçimde gerçekleştirmek ve bunun için de, insanların çeşitli eylem ve davranışlarının görsel algıyla ilgili özelliklerinden yola çıkarak, gerekli aydınlık düzeninin nicel ve özellikle nitel bütün unsurlarını belirleyip saptamak, sonra da bu düzeni bir mimarî düzen ve yapımsal gereklerle birlikte ele alıp çözümlenmek demektir.

Özetlenecek olursa, aydınlatma bir yerdeki karanlığı şu ya da bu şekilde yok etmek değil, o yerde ölçülü ve anlamlı bir aydınlık düzeni, bir ışık yapıtı, son zamanlarda çok kullanılan deyimle, bir ışık mimarisi kurmak, o yer için gerekli ve o yere özgü ışık mimarisini kurmak demektir.

Bu anlayış içinde, doğaldır ki, aydınlatma projesi de, çeşitli mekânların adlarına göre, bir çizelgeden nicel bazı değerler bulup, bunların kaç vatlık kaç lambayla elde edilebileceğini hesaplama ve lamba yerlerini plana işaretleme gibi, «karanlıkla mücadele» aşamasındaki bilinçsiz ve ilkel çabanın bir ürünü olamaz. Bugünkü anlamıyla aydınlatma projesi, yukarda ayrıntılı bir şekilde belirlenen geniş etüdlere dayalı bir aydınlık düzeninin, fizik mekân düzenleme eylemiyle birlikte ve bir fizik çevre düzenleme anlayışı içinde ve de söz konusu mekânla uyumlu, bu mekânın mimarî anlamını güçlendirecek bir ışık mimarisi biçiminde kurulmasını sağlayacak proje demektir.

Aydınlatma tekniğinin gelişerek ulaştığı bu düzey, aydınlatma konularının, mimarlık konularının yanında ve içinde yer alması sonucunu doğurmuştur. Doğaldır ki, mimarlık konuları derken, mimarlığın günümüzdeki anlam ve niteliği düşünülmelidir.

görüşler

Aydınlatmayla mimarlık konularının birbiri yanında ve içinde yer alışı, özetle iki bellibaşlı ilişkiye bağlanabilir. Bunlardan birincisi şudur: Yukarda belirtildiği gibi, aydınlık düzenini belirleyen ve saptayan veriler, büyük oranda, insanların çeşitli eylemleri ve bunlarla ilgili birtakım özelliklerden yola çıkılarak elde edilir. Mimarlık ve şehircilik ilgili mekân düzenlemelerinde de çıkış noktası aynıdır. Yani, insan ve insanların çeşitli eylem ve davranışları, bunlarla ilgili gereksinimler. Bu bakımdan, kurulacak aydınlık düzenlerinin temel verilerini gereği gibi saptamak ve bu düzeni pek çok açıdan en iyi şekilde belirlemek, yetiştirilmesi (formasyonları) ve günlük uğraşları açısından özellikle mimarların başarabilecekleri bir iştir. İkincisi ise, herhangi bir aydınlık düzeninin, gerek aydınlığı ile, gerek bu aydınlığı sağlayan kaynaklar ve aygıtları ile, belirli bir mimarî düzen (ya da şehircilik düzeni) içinde yer alması gereğidir. Bu «yer alış» rasyonel ve «güzel» olabilmesi, aydınlatma konularının, mimarî ve yapımsal konularla birlikte ele alınıp çözümlenmesine çok büyük oranda bağlıdır.

İLERİ ÜLKELERDE DURUM

Yukarda açıklanan nedenlerle, ileri ülkelerde son yıllarda ve özellikle 1960 tan bu yana, mimarlar aydınlatma konularıyla gitgide artan oranlarda ve yakından ilgilenmeye başlamışlar, mimarlık fakültelerinde aydınlatma laboratuvarları kurulmuş, mimarlık eğitimi gerçek anlamda aydınlatma dersleriyle (elektrik tesisatı dersleriyle değil) güçlendirilmiş, aydınlatmacı mimarlar yetişmiş, aydınlatma proje bürolarının başına mimarlar getirilmiş ve böylece, bir yandan, aydınlatma konuları gereği gibi ele alınmaya başlarken, öte yandan da, aydınlatmayla ilgili bilgi birtakım çevrelerin tekelinden kurtulmuş ve büyük oranda yaygınlaşmıştır.

Aydınlatma konularını bu yeni görüş ve tutum içinde ele alarak gerçekleştirilen uygulamalar birçok alanlarda (öğretim, çalışma vb.) basan ve verim oranlarını olumlu yönde etkilemiş[®], buna karşılık ilk kuruluş ve işletme giderlerinde de azalmalar sağlanmıştır^{*31}.

Gerek bu sonuçlar, gerekse bu sonuçların da etkisiyle artan ilgi ve aydınlatmayla ilgili elemanter bilginin yaygınlaşması sonucu, özellikle, ışık kaynakları ve aydınlatma aygıtları yapan üretici dev firmaların, belirli amaçlarla çalışan ve belirli alışkanlıkları olan aydınlatma proje bürolarına rağbet büyük oranda azalmış, bu alandaki iş hacmi yeni kurulan tarafsız ve ard düşüncesi olmayan proje bürolarına kaymıştır. Aydınlatmayla ilgili endüstri ürünleri üreten dev firmaların proje

- (2) Okullardaki basan ve iş yerlerindeki verimde % 7 yi aşan oranlarda artışlar, iş kazaları ve gece trafik kazalarında önem azalmalar gibi somut Sonuçlar istatistiklerle elde edilmiştir.
- (3) Aydınlatmayla ilgili boşuna harcamalardaki bu azalmalar,
 - 1 — gerekli aydınlığın, yapılan işin özelliklerine göre belirlenmesiyle ilgili olarak **aydınlık israfındaki azalma**..yani işe yaramayan, boşa giden aydınlıktaki azalma,
 - 2 — mimarî düzen içinde doğru bir konuma gelen etüdü ışıklıklar (aydınlatma armatürleri) ile ilgili olarak **ışık israfındaki azalma** yani aydınlığa dönüşmeyen, surda burda yutulup boşa giden, kaybolan ışıktaki azalma,
 - 3 — ışık kaynaklarının tarafsız bir şekilde seçimi ile ilgili olarak **elektrik enerjisi tarafındaki jg«lma** olarak özetlenebilir.

görüşler

büroları ise, ancak belirli alışkanlıklarla (belirli amaçların yerleştirdiği belirli alışkanlıklarla) proje yapan bir sürü elemanı ile birlikte, bir açıdan, yukarıda sözü geçen «teknik bakımdan aşılmış mal stokları»nı andırmaya başlayan görünüşüyle, firmaları için bir problem olmaya başlamışlardır.

Özet olarak denebilir ki, ileri ülkelerde 1940 tan başlayarak gitgide hızlanan bir gelişme gösteren aydınlatma tekniği son on yıl içinde, mimarların da büyük ilgi ve katkısıyla gerçek yerini ve anlamını bulmuş, önemini geniş kitlelere benimsetmiş ve bu konudaki bilginin yaygınlaşmasıyla, aydınlatmayla ilgili üretici dev firmaların proje bürolarının güdümlü çalışmaları açığa çıkmış ve gözden düşmüş, tarafsız aydınlatma proje büroları kurulmuş ve gelişmiş, dev firmaların proje büroları aşılmıştır.

Aydınlatma alanındaki üretici dev firmalar için bu durum ikinci bir çıkmaz ve bu kez, kendi niteliklemleriyle, bir «ayıp durum» yaratmıştır. Doğaldır ki, bunun da çıkış yolu, yine geri bırakılmış ülkeler olmuştur. Yani daha açık bir deyişle, çıkış yolu, geri bırakılmış ülkelerden proje almak ya da bu ülkelerde proje büroları kurarak, proje bürolarının ve bu bürolardaki teknik elemanların eski tatlı düzende çalışabilmelerini sağlamak, eski düzeni böylece sürdürmek olmuştur.

Açıktır ki, «ayıp durum»un gizlenebilmesi, daha çok, geri ülkelerden proje olarak bu projeleri eski merkez bürolarında yapmaya bağlıdır. Bunun için dev firma geri ülkelerde ufak bürolar kurmak, ya da buralardaki satış bürolarına, teknik bakımdan merkez büroda *hiç işe yaramıyacak derecede* aşılmış bir «teknik eleman» yollamak ve şu ya da bu şekilde proje elde etmeye çalışmak durumundadır. Bunun gerçekleşebilmesi için ise, söz konusu geri ülkede, o konuda yaygın bir bilgisizliğin var olması ve bunun sürüp gitmesi gereklidir ve yabancı firmanın bu konuda çaba göstermesi, hiç olmazsa bilgilenmeyi denetim altında bulundurmaya çalışma?» doğaldır.

TÜRKİYEDE DURUM

Aydınlatma konularıyla ilgili olarak Türkiye'deki genel durum ve mimarlık eğitimindeki özel durum, Mimarlık Dergisinin 1969-11. sayısında oldukça ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştı. Aradan geçen iki yıl içinde bu durumda önemli bir değişiklik olmadığı görülmektedir. (Okuyucunun, söz konusu dergideki yazıyı gözden geçirmesi rica olunur), özetle denebilir ki ülkemizde bugün, bu konuda çöy yaygın köyü bir bilgisizlik sürüp gitmektedir. Genel bilgi düzeyi «karanlıkla mücadele» aşamasındadır. Aydınlanma niteliğiyle ilgili düşünceler «ışık soldan gelmelidir» gibi ilkel, yalın kat ve çoğu zaman anlamsız bir yargıdan ibaret kalmaktadır. Mimarlık eğitimindeki durum aynı ilkelliği yansıtmakta ve çoğu zaman tesisat ve mühendislik bilgisi derslerine gelen mühendis öğretim üyelerince aydınlatma dersi adı altında, aydınlanmanın niceliğiyle ilgili basit bir herap öğretilmekte ve elektrik tesisatıyla ilgili birtakım bilgiler yasak savma tutumu içinde verilmektedir.

Aydınlatma konusundaki bu bilgisizlik, aydınlatmayı bir yapı malzemesi sorunu sanan ve yapı malzemesiyle aydınlatma arasında ne gibi bir ilgi gördüğü, kendisinden sorulan ilerici ve aydın bir mimar arkadaşımın, bu soruya verdiği «— canım iş-

te, ampul mampul» şeklindeki karşılıklı oldukça tipik ve genel durumu yansıtan bir örneğini bulmaktadır.

Söz konusu bilgisizliğin ilginç ve önemli bir yanı da, aydınlatma konularının elektrik konularıyla karıştırılmasıdır. Ülkemizde sistemli olarak halâ sürdürülen bu karıştırma, aydınlatma konularının gerçek anlamlarıyla ele alınmasını engellemekte, bu yoldaki çalışmaları saptırmakta, önemli bir gereksinimin karşılanmasını, bununla ilgili boşluğu aldatıcı şekilde doldurarak engellemektedir. Bu karıştırmanın yarattığı düşünce karışıklığı, kişilere, yüzeyleri aydınlatan şeyin ışık değil de elektrik olduğunu söyletecek düzeylere ulaşmakta, bu arada gündüz ışığıyla aydınlatma konulan, bu ışığın elektrikle ilgisinin kurulamaması nedeniyle akla bile getirilmemektedir.

Kuşkusuz, bu karışıklığın sürüp gitmesinde, daha doğrusu, sürdürülmesinde çeşitli etkenler rol oynamaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu karıştırma sonucu, gerçek anlamdaki aydınlatma derslerinin yerini elektrik dersleri doldurmakta, aydınlatma laboratuvarlarına ayrılan ödenekler elektrik laboratuvarlarına harcanmakta ve de kapılarına «aydınlatma laboratuvarı» yazılmakta, aydınlatmacılarca karşılanması gereken başvurular elektrikçilerle karşılanmakta (tıpkı doktor yerine eczacı gibi) ve böylece aydınlatma konusundaki boşluğun hissedilmesi bile engellenmektedir.

SONUÇ

Yukarıda kısaca açıklanan durumla ülkemizin, daha pek çok konuda olduğu gibi, aydınlatmayla ilgili konularda da yabancı dev firmaların ilgisini çekeceği açıktır.

Bu firmalar Türkiye'ye gelip yerleşecek, çeşitli yollarla elde edecekleri projelerle merkez proje bürolarını besleyecekler, bunun için Türkiye'de, ücretsiz proje teklifi oyununa dek varan türlü girişimlerde bulunacaklar, varlıklarını kesinlikle bildikleri işbirlikçileri arayıp, bulup, örgütleyeceklerdir⁴. Hazırlanan projeler ve fennî şartnamelerle, aşılmış ve eskimiş mal stoklarını ya da kusurlu ve ayıplı imalatlarını akıl almaz fiyatlarla ülkemize satacaklarTM, yükselen tek tük karşı koyma seslerini, karşılıklarına dikilen ve konuyu aydınlatmaya çalışan bir iki yerli uzmanı büyük gürültülerle bastıracaklardır.

Yabancı firmalar bu düzeni sürdürebilmek için ülkemizde aydınlatma konusuyla ilgili gelişmeleri durdurmak, saptırmak, ya da denetim altına almak üzere dolaylı dolaysız türlü yollara baş vuracaklar, Türk uzmanlarınca kurulan aydınlatma enstitülerine hattâ yapılan projelere bile sahip çıkmaya çalışacaklardır.

Yabancı dev firmalar gerekli incelemeleri, değerlendirmeleri yapmış, herşeyi hesaplamış bütün tedbirleri almışlardır. Bu kötü oyun pek çok alanda olduğu gibi aydınlatma konularının kapsadığı alanlarda da oynanmaktadır ve daha bir süre oynanacaktır. Mücadelemiz bu süreyi kısaltmak, olabildiğince kısaltmak içindir.

(4) Bütün bunların çeşitli örneklerine ülkemizde özellikle son iki üç yıldır fazlasıyla rastlanmaya başlanmıştır.